
ESTATS DE LA QÜESTIÓ I DOCUMENTACIÓ

Els estudis de gènere a la geografia francòfona. Una opció de recerca diferent¹

Asunción Blanco Romero

Universitat Autònoma de Barcelona. Departament de Geografia
08193 Bellaterra (Barcelona). Spain
ablanco@seneca.uab.es

Data de recepció: gener 1998

Data d'acceptació: gener 1999

Resum

L'article mostra l'actual aportació científica francòfona a la geografia del gènere en el darrer decenni. Així, l'anàlisi acurada dels articles de gènere publicats, entre 1987 i 1997, en les més importants revistes de geografia francòfones, tant del país veí com del Quebec, ha possibilitat la creació d'una tipologia i catalogació dels diferents temes tractats. És gràcies a aquesta classificació que podem observar els trets generals dels estudis francòfons de gènere, de caràcter molt reduït i centrats en l'espai urbà i en la integració de la dona en el món laboral.

Paraules clau: gènere, geografia, recerca francòfona, bibliografia temàtica.

Resumen. *Los estudios de género en la geografía francófona. Una opción de investigación diferente*

El artículo muestra la actual aportación científica francófona a la geografía del género. El análisis detallado de los artículos de género publicados, entre 1987 y 1997, en las más prestigiosas revistas de geografía francófonas, tanto de nuestro país vecino como de Quebec, ha posibilitado la creación de una tipología y catalogación de los diferentes temas tratados. Gracias a esta clasificación podemos observar los aspectos generales de los estudios francófonos de género, marcadamente reducidos y centrados en los espacios urbanos y en la integración de la mujer en el mundo laboral.

Palabras clave: género, investigación francófona, bibliografía temática.

Résumé. *Les études de genre dans la géographie francophone. Une option de recherche différente*

Cet article montre l'actuel apport scientifique francophone à la géographie du genre pendant la dernière décennie. L'analyse soignée des articles de genre publiés entre 1987 et 1997, dans les plus prestigieuses revues francophones, de la France et du Québec, a fait possible la création d'une typologie et catalogue des différents thèmes traités. C'est grâce à cette classification que nous pouvons observer les traits généraux des études francophones du

1. Aquest article està inspirat en la memòria de recerca de Tercer Cicle «Les dones, agents de desenvolupament en el turisme rural. El cas de l'Ardèche i el Maestrazgo», dirigida per la Dra. Gemma Cànoves i presentada al Departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona el juliol de 1997.

genre, avec un caractère très réduit et centré dans les espaces urbains et les femmes dans le monde du travail.

Mots clé: genre, recherche francophone, bibliographie thématique.

Abstract. Gender studies in French language areas. A different research option

This paper presents an analysis of the recent scientific contributions to the geography of gender in the French language. A detailed analysis of the articles on gender published between 1987 and 1997, in the most prestigious geography magazines in the French language, in France as well as in Quebec, has made it possible to create a typology and to catalogue the different subjects discussed. Thanks to this classification we can study the general aspects of the studies on gender in the French language, which are markedly reduced and focus on urban areas and the integration of women in the world of work.

Key words: gender, research in the French language, thematic bibliography.

Sumari

Introducció

Les aportacions a la geografia del gènere es caracteritzen per una distribució molt desigual de la geografia feminista arreu del món, fet que es reflecteix a les llistes dels membres de la Unió Internacional de Geografia (UGI) i en les publicacions internacionals realitzades (Monk, 1995). D'aquesta manera, al costat de la consagrada geografia feminista anglosaxona (britànica i nord-americana), es troben nombroses aportacions de països com Espanya, Holanda, Canadà, Austràlia, Nova Zelanda o Sri Lanka, enfront de l'absència, gairebé absoluta, de països de l'Europa Oriental, d'Amèrica Llatina, del Sud-est asiàtic (Monk, 1993) o alguns casos sorprenents de l'Europa Occidental, com ara França.

Paral·lelament, els diferents tipus de treballs i les línies de recerca seguides per la geografia feminista, als diferents països, han estat molt diversos. Així, si bé la geografia de tradició anglosaxona s'ha encarregat principalment de la creació d'una teoria general de la «diferència», les seves bases postmodernistes i postestructuralistes estan sent substituïdes per noves línies de recerca positivistes (principalment en àmbits no anglosaxons d'Àfrica, Àsia i Amèrica Llatina), on la dona deixa de ser una categoria d'anàlisi i s'estudia la complexitat de les «experiències de vida» i els diferents factors que es combinen amb el gènere com a causes de la «diferència».

Dins d'aquest context mundial tan divers, hem considerat interessant analitzar el particular desenvolupament de línies de recerca i estudis realitzats dins de l'àmbit de la dona a França, i concretament de l'atenció que la geografia ha

concedit a aquestes com a possibles agents de desenvolupament local. Les peculiaritats i el caràcter reduït de la producció francòfona han conduït a l'anàlisi de les aportacions de França i del Quebec a partir de l'estudi dels articles i de les ressenyes bibliogràfiques publicats a les més importants revistes dins de l'àmbit de la geografia del gènere en la darrera dècada (1985-1997).

El gènere en la bibliografia francòfona

A diferència del cas d'Espanya, els estudis de gènere dins de la geografia francesa es troben lluny de consolidar-se com una de les noves línies de recerca dins de l'àmbit acadèmic. Aquesta manca d'interès gairebé total per part de l'escola francesa es va fer palès al col·loqui celebrat a Tolosa sobre «Dona, feminisme i investigació», el mes de desembre de 1982 (vegeu les actes del col·loqui), on únicament quatre comunicacions de 137 de presentades estaven incloses dins del grup de recerca «Dona i Espai» (Sabaté, 1984a, p. 39). Davant aquesta realitat i per obtenir una visió global dels diferents treballs existents, hem cregut interessant realitzar una selecció d'articles i ressenyes bibliogràfiques sobre geografia i gènere publicats a diferents revistes francòfones. Així, per aquest motiu, han estat seleccionats un total de 51 articles i 16 ressenyes bibliogràfiques que pertanyen a diferents revistes de Quebec i França (vegeu la taula 1).

Taula 1. Revistes i articles francòfons (1989-1997).

Revistes franceses: 17	Total articles	38
1 <i>Acta géographica</i>		2
2 <i>Annales de géographie</i>		1
3 <i>Bulletin de l'Association de Géographes Françaises</i>		1
4 <i>Bulletin de la Société Languedocienne de Géographie</i>		1
5 <i>Bulletin du Centre d'Études Régionales et d'Amenagement</i>		2
6 <i>Cahiers d'Outre-Mer</i>		1
7 <i>Cahiers de Géographie de Dijon</i>		0
8 <i>Cahiers Géographiques de Rouen</i>		0
9 <i>Espace, Population, Sociétés</i>	14* + 4	
10 <i>Espaces et Sociétés</i>		4
11 <i>Géographie et cultures</i>		1
12 <i>Géographie sociale</i>		1
13 <i>Hérodote</i>		0
14 <i>L'Espace Géographique</i>		1
15 <i>Monde et cultures</i>		0
16 <i>Noréis. Revue géographique de l'Ouest et des pays de l'Atlantique Nord</i>		3
17 <i>Revue Géographique des Pyrénées et du Sud-Ouest</i>		2
Revistes canadenques: 1	Total articles	21
1 <i>Cahiers de Géographie du Québec.</i>	19* + 2	

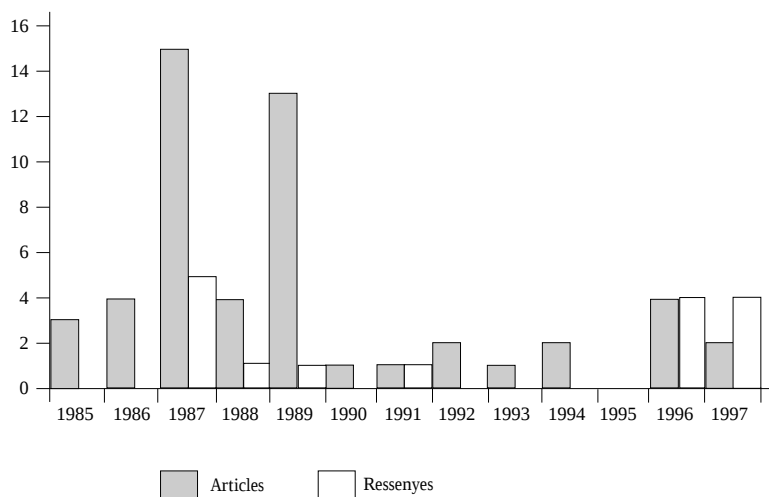
* Números monogràfics.

És important assenyalar que si bé la societat francesa, com la resta de societats del moment, es va veure influenciada pels nous temes i línies d'anàlisis a partir dels esdeveniments de Maig del 68, la geografia no va sentir gaire aquestes influències. Malgrat que a França va aparèixer un gran nombre de publicacions feministes periòdiques, moltes van desaparèixer uns quants anys més tard.

Consegüentment, és necessari assenyalar la importància que aquest fet té en línies generals dins de l'àmbit de la recerca de gènere, ja que aquest nombre d'articles i ressenyes, reduït si es compara amb l'àmplia producció anglòfona, és el nombre total existent a hores d'ara.

Malgrat el no negligible nombre total de revistes francòfones existent, la producció total al llarg del període analitzat (1985-1997) és molt reduïda (51 articles i 16 ressenyes en un total de 18 revistes), amb un lleuger augment en els dos darrers anys. Una anàlisi acurada de les dades desglossades mostra una producció encara més reduïda. Com es pot observar al gràfic 1, la tònica dominant ha estat la publicació d'un, o com a màxim dos, articles per revista i any. Aquestes dades es veuen parcialment disfressades a causa de l'estratègia adoptada quan es publiquen números monogràfics.

Així, algunes de les més importants revistes especialitzades, enfrontades directament amb la manca d'articles centrats en un dels temes més innovadors, com és la geografia feminista, s'han vist obligades a «atrapar» el temps perdut creant números de dedicació exclusiva. Com ens mostra el gràfic 1, aquesta «mesura de força» ve de lluny, ja que la primera publicació d'un número monogràfic data de 1983.

Gràfic 1. Nombre i any de publicació.
Font: elaboració pròpia.

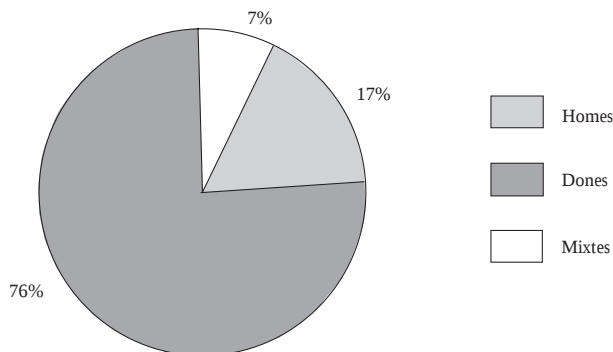
Si bé la recerca en geografia feminista canadenca ha adoptat un caràcter diferent de la pròpiament francesa, ateses les influències rebudes dels Estats Units i Anglaterra, tampoc mai no ha arribat a imposar-se com a tema dominant dins l'àmbit geogràfic, en general els textos feministes han estat poc nombrosos i la penetració de la geografia feminista a les publicacions científiques ha estat molt tímida. Ja l'any 1983 Anne Gilbert i Damaris Rose, al número monogràfic de *Cahiers de géographie du Québec*, assenyalaven aquesta realitat i mostraven la voluntat d'aquesta publicació per canviar-ho «[...] amb aquest número especial, els *Cahiers de géographie du Québec* han volgut remeiar l'absència de la geografia feminista dins les publicacions destinades principalment als francòfons».

Malgrat tot, aquesta tendència no ha sofert grans canvis i podem trobar aquesta mateixa intenció sis anys més tard a l'editorial de la revista *Espace, Populations, Sociétés* en el seu número monogràfic, publicat l'any 1989, on Jacquelin Coutras i Jeanne Fagnani exposaven «Dins la continuïtat d'aquests treballs, ens ha semblat que ha arribat el moment d'adoptar una òptica comparativa entre els sexes, amb l'objectiu de posar en evidència les especificitats de les relacions de les dones i els homes amb l'espai. Reunint en aquest número de la revista *Espace, Populations, Sociétés* articles d'autors de diferents països, nosaltres pretenem —modestament— participar en aquesta renovació i aprofundiment de les recerques».

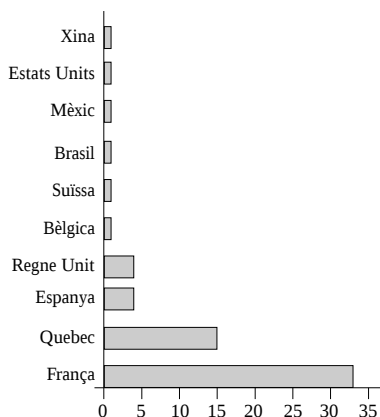
Qui escriu en gènere: autors i autores

Com a la resta de països, els articles francòfons publicats dins de l'àmbit de la geografia feminista estan realitzats, gairebé de manera exclusiva, per dones.

Així, com es pot observar al gràfic 2, el 76% dels articles i de les ressenyes retinguts han estat elaborats per dones. Un no negligible 17%, exclusivament

Gràfic 2. Sexe dels autors i de les autores.
Font: elaboració pròpia.

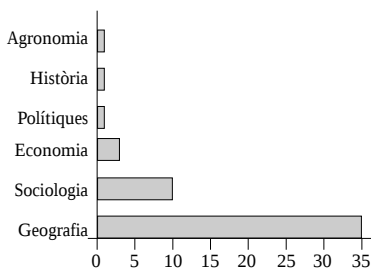
Gràfic 3. País d'origen dels autors i de les autores.
Font: elaboració pròpia.

per homes, i el que és més sorprenent, només un 7% són d'autoria mixta. Aquestes dades mostren que dins la recerca geogràfica continuen sent majoritàriament les geògrafes qui s'interessen pels temes de gènere o feministes i que, malgrat la recent dedicació d'alguns geògrafs a aquesta línia de recerca, encara queda molt camí a recórrer pel que fa a la realització de treballs compartits, on les aportacions dels dos sexes podrien ampliar i enriquir l'anàlisi que es vulgui realitzar.

Paral·lelament, *els autors i les autores són en la seva majoria francesos (49%) i canadencs (29,4%), amb aportacions importants de recerques espanyoles, un nombre reduït d'articles anglòfons (Estats Units i Regne Unit) i una interessant però mínima aportació d'estudis d'Amèrica Llatina o Àsia (vegeu el gràfic 3).*

En general, és possible trobar un seguit de noms, com Jeanne Fagnani, Jacqueline Coutras, Anne M. Seguin i Paul Villeneuve, que es repeteixen freqüentment i que formen el grup capdavanter que treballa tant a França com a Canadà sobre geografia i gènere o simplement sobre relacions de gènere.

Aquesta realitat mostra una dinàmica molt tancada dins de la recerca de gènere. En general, els estudis francòfons se centren, com veurem posteriorment amb més detall, en l'anàlisi de temes d'interès endogen, en aquells aspectes de les seves dinàmiques socials que afecten gairebé de manera exclusiva el seu entorn més proper. D'aquesta manera es produeix un doble fenomen de tancament intern, d'una banda, cap a les possibles penetracions innovadores provinents de l'exterior, per part de les recerques més avançades ja siguin angleses, americanes, etc., i, per una altra banda, una limitació dels temes de recerca i una manca d'obertura o d'interès cap a d'altres regions geogràfiques o espais de noves recerques, com poden ser Amèrica Llatina, Àfrica, etc.

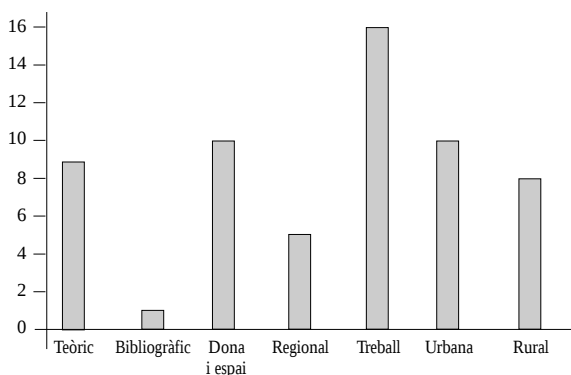
Gràfic 4. Disciplina a la qual pertanyen els autors i les autores.
Font: elaboració pròpia.

Un altre dels aspectes importants per la seva repercussió directa en els temes tractats és la *procedència acadèmica dels autors i de les autores*. Per una banda, i com era d'esperar atès el caràcter especialitzat de les revistes analitzades, s'observa un predomini de la geografia com a disciplina acadèmica dels autors i de les autores, però, paral·lelament, trobem un seguit d'altres disciplines molt properes a la geografia i que intervenen directament en els estudis sobre les relacions socials, la situació de la dona o les relacions de gènere, com són en aquest cas la sociologia, l'economia, les ciències polítiques o la història (vegeu el gràfic 4).

És necessari assenyalar que aquestes dades no mostren d'una manera fidedigna la realitat de la producció sobre dona i gènere atès el seu caràcter restrictiu. El fet de centrar-nos en l'anàlisi de revistes especialitzades en geografia amaga una realitat dominant a la producció francòfona. Com ja hem assenyalat anteriorment, els estudis de gènere mai no han tingut un pes dominant a l'interior de la geografia com a línia de recerca, i han estat abordats des d'altres disciplines com la sociologia o l'economia. D'altra banda, i com veurem més endavant, els temes de gènere i situació de la dona en relació amb el seu medi han estat analitzats des d'enfocaments economicistes, els principals elements d'estudi dels quals han estat, pel que fa als estudis d'àrees urbanes o periurbanes, la localització residencial de les dones i els homes actius, la distribució geogràfica dels llocs de treball femenins i masculins, la situació econòmica de les dones, les relacions laborals, la segregació social, la reproducció social de rols, etc., i per als estudis rurals, l'accés a la propietat de la terra, la situació de la dona com a co-gestora de les explotacions familiars, la crisi econòmica i el rol de les dones dins les vies econòmiques alternatives, etc.

Predomini de la temàtica urbana i laboral

Com es pot observar al gràfic 5, podem afirmar que la producció francòfona es caracteritza per un gran predomini dels estudis centrats en «dona i mercat laboral» (26%) i «dona i espais urbans» (16,4%), temes que, com ja hem dit ante-

Gràfic 5. Temes tractats.
Font: elaboració pròpia.

riorment, són propers a la societat francesa, principalment urbana, i que ocupen l'interès de la majoria de les línies de recerca sobre gènere.

Paral·lelament es pot observar l'existència d'un seguit de temes d'interès reiteratiu en els diferents estudis i línies de recerca (vegeu-ho detalladament a l'annex). Així, veiem com *el treball femení*, la seva distribució i reestructuració és un dels temes principals de les recerques francòfones. Des de diferents enfocaments teòrics, marxistes i/o feministes entre d'altres, el «treball» és el centre d'atenció d'un llarg seguit d'estudis de marcat caire economicista. Aspectes com els llocs de treball i la seva distribució, la diversitat de relacions de les dones dins de l'esfera laboral o els models rígids de relacions dins del treball, són tractats tant a nivell urbà (Fagnani, 1985, 87, 89; Seguin i Villeneuve, 1987; Rose, 1987) com a escala nacional (Balley, 1987). La llar i la seva obertura a les activitats productives és també un tema a debat (F. Mackenzie, 1987; S. Mackenzie, 1987; Pelletier, 1987a), sempre des de l'interès econòmic que aquestes activitats suposen. Paral·lelament s'analitza el treball autònom de les dones com una estratègia per sobreviure dins de les ciutats petites o a les àrees rurals de Canadà en fase de desindustrialització (S. Mackenzie, 1987). Malgrat que, com hem vist a Espanya, aquest és un dels principals aspectes desenvolupats per la geografia del gènere, els estudis francòfons se centren en la creació de models econòmics a partir de dades estadístiques de la mà d'obra femenina o bé en l'anàlisi de teories de regularització, sistemes de producció o el predomini del sector terciari. La dona es considera com a element diferenciador principal, per la qual cosa es creen estudis sectorials poc articulats dins de la complexitat global del fenomen del mercat de treball.

Relacionat directament amb el treball, i en molts casos sent part del context on es desenvolupa, trobem els aspectes *dona i espai i espai urbà*, com s'aprecia al gràfic 5. En aquest cas, els autors d'aquests articles se situen dins d'una línia

teòrica molt propera al context general dels estudis de gènere a nivell internacional.

Així, els articles analitzats se centren en l'estudi de l'espai ideològic i l'espai social; de l'espai domèstic i dels espais associats tradicionalment al treball femení. D'aquesta manera s'analitza la segregació sexual de l'espai, la disponibilitat d'equipaments públics i la seva utilització, les relacions de les dones amb l'espai «públic», el qual, dominat tradicionalment pels homes, és cada vegada més utilitzat per les dones, «que se'l fan seu» (Coutras, 1987). La família i principalment el nou tipus de família, en la majoria de casos lligada amb la inserció de la dona al món del treball, és considerada com l'expressió dels nous canvis i transformacions produïts en «l'experiència de vida» de les dones (Fortin, 1987; Seguin i Villeneuve, 1987; Rose, 1987), els quals han donat lloc a diferents pràctiques socialitzadores, com ara les xarxes de sociabilitat femenina dins de l'espai urbà.

Paral·lelament i dins de la línia tradicional francòfona, trobem els estudis *regionals*, els quals generalment se centren en l'anàlisi de casos i exemples concrets localitzats en *l'espai i la societat rurals*. Aspectes com l'activitat agrícola, el rol de la dona a l'explotació familiar (Rieu, 1986), els canvis socials creats pel desenvolupament d'aquestes àrees s'articulen amb exemples concrets sobre partenariat i reforma agrària a països d'Amèrica Llatina (F. Mackenzie, 1987), el rol social de l'habitatge rural a Àfrica (J. Richez, 1994) o la creació de xarxes culturals i el treball a domicili com a activitats econòmiques alternatives de diferents grups autòctons a Canadà (Andrew, Dion i Jacques, 1989).

Per altra banda, un nombre reduït d'aquests estudis regionals se centren en aspectes poc corrents en els estudis francòfons. Així, alguns autors i autores analitzen les relacions socials de gènere que sorgeixen de les diferents xarxes de sociabilitat, els models culturals i la participació de les dones en la vida política. Els espais domèstics són tractats com a espais de sociabilitat femenina, xarxes d'intercanvis i sociabilitat (Fortin, 1987; Carneiro i Lavinas, 1987; F. Mackenzie, 1987); paral·lelament als espais comunitaris que es reconeixen com a espais d'aparició de la pràctica política de les dones (Carneiro i Lavinas, 1987; F. Mackenzie, 1987), d'aquesta manera s'il·lustra l'impacte de les normes imposades per la cultura androcèntrica dominant sobre les relacions de les dones amb els espais (Coutras, 1989).

Finalment, es poden assenyalar un seguit d'estudis, poc nombrosos, de caire *teòric*, la major part dels quals, juntament amb els *bibliogràfics* (Pelletier, 1987), fan una presentació general (estat de la qüestió) de la situació de la geografia femenina francesa i les seves aportacions (Gilbert i Rose, 1987; Fagnani i Coutras, 1989). Dins d'aquest grup trobem, d'altra banda, les principals aportacions teòriques dels estudis francòfons: reflexions sobre el caràcter androcèntric dels conceptes utilitzats en geografia i la codeterminació de dos estils «home/dona» (Risi, 1986); la necessitat de teorització dins de la geografia com a mitjà per contrarestar la masculinitat de la ciència (Gilbert, 1987); la feminització dels espais i la seva utilització a partir de les relacions patriarcals de sexe (Pelletier, 1987b; Coutras, 1993; Villeneuve, 1991).

A tall de conclusió

En definitiva, si bé els estudis de gènere dins la geografia francòfona han estat directament lligats amb l'espai, contràriament a les recerques anglòfones, les relacions de gènere, la situació de la dona en relació amb el seu entorn, etc. sempre han estat molt més analitzades des d'altres disciplines que han sabut abordar els temes d'una manera molt més àmplia i global com han estat la sociologia o l'economia. Aspecte que queda clarament reflectit en observar la procedència acadèmica dels diferents investigadors i sobretot del tipus de vocabulari emprat, on s'eludeix en tot moment el concepte global de gènere, que és substituït per expressions com ara «rapport de sexes o rapports sociaux de sexe» (*gender relations*), «rôle de sexes» (*gender roles*), «rapports patriarcaux de sexes» (*patriarchal gender relations*) o «subordination de femmes» (*women's inequality*).

En general es podria dir que es fa perceptiva una certa despreocupació pel tema i la seva possible transformació en línia de recerca consolidada dins de la geografia com a disciplina. Aquesta manca de preocupació o interès per part de la geografia és deguda a factors molt complexos de la pròpia societat francesa. Malgrat tot, és possible assenyalar algunes línies que poden ajudar a entendre aquesta realitat.

L'ensenyament de la geografia a França és, encara avui dia, domini dels homes, als càrrecs de més estatus professional, ja que principalment a les universitats es troben molt poques dones, les quals resten en nivells inferiors i amb poca influència directa sobre les línies prioritàries de recerca.

Per altra banda, els geògrafs francesos, possiblement influenciats per les reminiscències de la tradicional geografia regional vidaliana, i en reacció a aquest «llast» que encara avui perdura, es preocupen actualment per donar un caràcter més científic a la disciplina. Així, com defensa Jeanne Fagnani, els geògrafs francesos contemporanis estan més oberts a innovacions tècniques que no pas conceptuals, i priven les innovacions que s'estan produint en l'ensenyament de la geografia, els nous mètodes estadístics i la creació de cartografia automàtica, i posen molt poca atenció a la teorització social i a temes relacionats amb altres ciències socials.

En general, els nous moviments socials semblen menys atractius per aquest equip de geògrafs que pels sociòlegs o els antropòlegs. La geografia social s'ha centrat molt en estudis de classe i no existeix cap departament de geografia de cap universitat que tingui un programa de gènere. D'aquesta manera, la geografia no té un paper dominant sobre els estudis geogràfics espacials i en algunes universitats, dones de disciplines properes han creat estudis sobre gènere o aspectes de la dona que inclouen consideracions espacials.

Paral·lelament, la feble situació dels estudis institucionalitzats sobre la dona a França i l'existent reticència política vers les perspectives feministes, no ofereixen un entorn favorable restringint a la potenciació i al desenvolupament de la recerca en aquest àmbit. Si bé a França no hi ha un equivalent a l'IBG's Women and Geography Study Group, alguns geògrafs/fes i sociòlegs/gues com: J. Fagnani, Jacqueline Coutras, Anne M. Seguin, Paul Villeneuve, Odile

Andan, o Charles Raux, professors d'universitat sense docència, ja han integrat estudis de gènere dirigint-se cap a les diferències sexuals de mobilitat, d'habitatge, d'estil de vida i d'ús del temps sempre dins de les seves línies de recerca específiques.

Bibliografia temàtica

1. Teoria

- ANDREW, C. (1987). «Birch Lander (1985). The unsheltered woman». *Cahiers de Géographie du Québec*, vol. 31, núm. 83, p. 318-319. Québec: U. Laval.
- COUTRAS, J. (1993). «L'ouverture de l'espace public urbain aux femmes. Utilisation ou maîtrise?». *Acta geographica*, núm. 93, p. 13-21. París: Société de Géographie.
- COUTRAS, J.; FAGNANI, J. (1989). «Les pratiques spatiales des sexes: quelles problématiques?». *Espace, Population, Sociétés*, núm. 1, p. 111-116. U. des Sciences et Technologie de Lille.
- FAGNANI, J. (1989). «Cohen, Yolande et al. (1987) Femmes et contre-pouvoirs». *Espace, Population, Sociétés*, núm. 1, p. 143. U. des Sciences et Technologie de Lille.
- GARCIA-RAMON, M.D.; SEGUI PONS, J.M. (1992). «L'approche du genre dans la géographie espagnole (1982-92)». *Cahiers de Géographie du Québec*, vol. 36, núm. 98, p. 399-403. Québec: U. Laval.
- GILBERT, A. (1987). «La géographie féministe et la science. Réflexions à partir d'un livre de Sandra Harding». *Cahiers de Géographie du Québec*, vol. 31, núm. 83, p. 287-291. Québec: U. Laval.
- GILBERT, A.; ROSE, D. (1987). «Espaces et femmes: pour une géographie renouvelée». *Cahiers de Géographie du Québec*, vol. 31, núm. 83, p. 137-142. Québec: U. Laval.
- RISI, C. (1986). «Géographie et féminisme: remarques liminaires». *Cahiers de Géographie du Québec*, vol. 30, p. 77-82. Québec: U. Laval.
- (1988). «Le féminin comme source d'un regard critique sur l'une des figures majeures de la géographie: l'homme, ce sujet géographique». *Cahiers de Géographie du Québec*, vol. 32, núm. 86, p. 175-180. Québec: U. Laval.
- VILLENEUVE, P. (1991). «Les rapports femme-hommes en milieu urbain: patriarcat ou partenariat?». *Cahiers de Géographie du Québec*, vol. 35, núm. 95, p. 385-401. Québec: U. Laval.

2. Bibliogràfics

- PELLETIER, L. (1987). «Femmes, géographie et environnement: notes à propos de quelques titres». *Cahiers de Géographie du Québec*, vol. 31, núm. 83, p. 301-307. Québec: U. Laval.

3. Dona i utilització de l'espai

- ANDAN, O.; RAUX, C. (1989). «Sexe et usages de l'espace? L'influence de la répartition des rôles au sein du ménages». *Espace, Population, Sociétés*, núm. 1, p. 99-110. U. des Sciences et Technologie de Lille.
- BONDUE, J.P. (1989). «Coutras, J. (1987) Des villes traditionnelles aux nouvelles banlieues. L'espace public au féminin». *Espace, Population, Sociétés*, núm. 1, p. 144. U. des Sciences et Technologie de Lille.

- BUÑUEL, A. (1987). «L'utilisation de l'espace dans la vie quotidienne». *Cahiers de Géographie du Québec*, vol. 31, núm. 83, p. 293-300. Quebec: U. Laval.
- COUTRAS, J. (1985). «Femmes, accessions à la propriété et vie familiale en milieu péri-urbain». *Géographie sociale*, vol. 2, p. 189-197. U. Caen.
- FAGNANI, J. (1987). «Organisation de l'espace et l'activité professionnelle des mères: le cas des nouvelles couches moyennes en région Île-de-France». *Cahiers de Géographie du Québec*, vol. 31, núm. 83, p. 225-236. Quebec: U. Laval.
- FAGNANI, J.; COUTRAS, J. (1989). «Sexes et espaces». *Espace, Population, Sociétés*, 1, p. 11-14. U. des Sciences et Technologie de Lille.
- GUILLOT, C.; NEYRAD, G. (1985). «Le sexe de l'espace». *Éspaces et sociétés*, 46, p. 55-69. Paris: Anthropos.
- PELLETIER, L. (1987). «Au sujet des espaces féminisés». *Cahiers de Géographie du Québec*, vol. 31, núm. 83, p. 177-188. Quebec: U. Laval.
- PINÇON, M.; PINÇON-CHARLOT, M. (1989). «Les élites parisiennes: spécialisations sociales et sexuelles de l'espace». *Espace, Population, Sociétés*, 1, p. 117-122. U. des Sciences et Technologie de Lille.
- ROSENBLOOM, S. (1989). «Differences by sex in the home-work travel patterns of married parents in two major metropolitan areas». *Espace, Population, Sociétés*, 1, p. 65-76. U. des Sciences et Technologie de Lille.

4. Regional. Estudis de cas

- ANDREW, C.; DION, H.; JACQUES, B. (1989). «Les groupes de femmes de l'Outaouais et l'identité régionale: étude exploratoire». *Cahiers de Géographie du Québec*, vol. 33, núm. 89, p. 253-261. Quebec: U. Laval.
- DEKNICK, R. (1987). «Gibson, A. & Fast, T. (1987). Atlas of American Women». *Cahiers de Géographie du Québec*, vol. 31, núm. 83, p. 311-314. Quebec: U. Laval.
- FAGNANI, J. (1991). «Hantrais, L. (1990) Managing professional and family life. A comparative study of British and french women». *Espace, Population, Sociétés*, 2, p. 428-429. U. des Sciences et Technologie de Lille.
- GRIMMEAU, J.P. (1989). «Les déterminants du rapport de féminité en Belgique». *Espace, Population, Sociétés*, 1, p. 123-129. U. des Sciences et Technologie de Lille.
- RICHEZ, J. (1994). «Transformation des logements et rôle des femmes à Mahdia». *Bulletin de la Société Languedocienne de géographie*, fas. 1-2, p. 29-53. U. Montpellier.

5. Treball. Inserció de les dones en el mercat laboral

- BALLEY, C. (1987). «Activité féminine et localisation de l'emploi: quelles relations à l'échelle régionale dans la France de l'après-guerre?». *Cahiers de Géographie du Québec*, vol. 31, núm. 83, p. 237-247. Quebec: U. Laval.
- CHICOINE, N.; ROSE, D. (1989). «Restructuration économique, division sexuelle du travail et répartition spatiale de l'emploi dans la région métropolitaine de Montréal». *Espace, Population, Sociétés*, 1, p. 53-64. U. des Sciences et Technologie de Lille.
- CLOUTIER, C. (1987). «Aballea, F. & Lapage, J. (1986). Les femmes seules chefs de famille dans le logement social». *Cahiers de Géographie du Québec*, vol. 31, núm. 83, p. 320-322. Quebec: U. Laval.
- DELMARRE, A.; CALMES, R. (1988). «Les couples et l'activité en France». *Noréis*, vol. 140, núm. 35, p. 415-429. U. de L'Ouest.

- DÍAZ MUÑOZ, A.; RODRÍGUEZ, J. (1989). «Spatial variation of the female and male labour force participation in the Madrid Metropolitan area». *Espace, Population, Sociétés*, 1, p. 43-52. U. des Sciences et Technologie de Lille.
- DUMOND, G.F. (1994). «L'évolution de l'emploi féminin dans le monde: une caractéristique du changement social». *Bulletin de l'Association de Géographes Françaises*, vol. 71, núm. 5, p. 509-516. CNRS.
- FERREOL, G. (1988). «Gestion de la main-oeuvre, institution familiale et activité féminine». *Espace, Population, Sociétés*, 3, p. 373-385. U. des Sciences et Technologie de Lille.
- HARDILL, I.; GREEN, A. (1992). «Les mères de famille et la reprise de l'emploi. Étude de l'offre et de la demande à Newcastle-Upon-Tyne (UK)». *Norois*, vol. 156, núm. 39, p. 459-466. Us. de L'Ouest.
- LESACHEY, S. (1990). «L'emploi féminin dans le Nord-Cotentin: un atout à en pas négliger». *Bulletin du Centre d'Études Régionales et d'Amenagement*, 35, p. 41-51. U. Caen.
- MEINTEL, D. (1987). «Trivers, J. (1987). Women attached: the daily lives of women with young children». *Cahiers de Géographie du Québec*, vol. 31, núm. 83, p. 315-316. Quebec: U. Laval.
- PIHET, C. (1987) «Les disparités géographiques de l'emploi et de la formation des femmes en Maine-et-Loire». *Norois*. vol. 136, núm. 34, p. 541-548. Us. de L'Ouest.
- ROSE, D. (1987). «Un aperçu féministe sur la restructuration de l'emploi et sur la gentrification: le cas de Montréal». *Cahiers de Géographie du Québec*, vol. 31, núm. 83, p. 205-224. Quebec: U. Laval.
- SZTOKMAN, NÚM. (1986). «Disparités de l'activité féminine: l'exemple des grandes agglomérations françaises». *Espace, Population, Sociétés*, 2, p. 225-234. U. des Sciences et Technologie de Lille.

6. Urbana. Segregació espacial. Xarxes de sociabilitat femenina

- BRADBURY, J. (1987). «Murgartroyd, Linda et al. (1985) Localities, class and gender». *Cahiers de Géographie du Québec*, vol. 31, núm. 83, p. 310-311. Quebec: U. Laval.
- CONGDON, P. (1989). «Gender and space in London the 1980s». *Espace, Population, Sociétés*, 1, p. 27-42. U. des Sciences et Technologie de Lille.
- COUTRAS, J. (1987). «Hommes et femmes dans l'espace public français depuis un siècle». *Cahiers de Géographie du Québec*, vol. 31, núm. 83, p. 143-155. Quebec: U. Laval.
- FAGNANI, J. (1985). «Les femmes actives dans l'agglomération parisienne». *Annales de Géographie*, 526, p. 641-660.
- FORTIN, A. (1987). «Les lieux de la sociabilité et de la solidarité féminines». *Cahiers de Géographie du Québec*, vol. 31, núm. 83, p. 157-175. Quebec: U. Laval.
- HANSON, S.; PRATT, G. (1989). «Gender, class and urban space: the case of Worcester, Massachusetts». *Espace, Population, Sociétés*, 1, p. 15-26. U. des Sciences et Technologie de Lille.
- SÉGUIN, A.; VILLENEUVE, P. (1987). «Du rapport hommes-femmes au centre de la haute-ville de Québec». *Cahiers de Géographie du Québec*, vol. 31, núm. 83, p. 189-204. Quebec: U. Laval.

7. Societat rural. Paper de la dona a l'explotació agrària familiar

- CARNEIRO, M.J.; LAVINAS, L. (1987). «Femmes: espaces acquis, espaces permis à l'heure de la réforme agraire au Brésil». *Cahiers de Géographie du Québec*, vol. 31, núm. 83, p. 261-272. Quebec: U. Laval.
- COHEN, Y. (1989). «Le déploiement géographique des cercles des fermières au Québec (1915-1949)». *Espace, Population, Sociétés*, 1, p. 87-98. U. des Sciences et Technologie de Lille.
- GARCIA RAMON, M.D. (1989). «Femmes et activités agricoles en Espagne». *Espace, Population, Sociétés*, 1, p. 77-86. U. des Sciences et Technologie de Lille.
- LESACHEY, S. (1988). «Les femmes dans la ferme Augeronne». *Bulletin du Centre d'Études Régionales et d'Amenagement*, 33, p. 35-38. U. Caen.
- MACKENZIE, F. (1987). «Local organization: confronting contradiction in a smallholding district of Kenya». *Cahiers de Géographie du Québec*, vol. 31, núm. 83, p. 283-286. Quebec: U. Laval.
- MACKENZIE, S. (1987). «Neglected spaces in pheriperal places: homeworking and creation of a new economic centre». *Cahiers de Géographie du Québec*, vol. 31, núm. 83, p. 247-260. Quebec: U. Laval.
- MASSOU, F.; ROUX, P. (1986). «Femmes d'agriculteurs, agricultrices et co-exploitanten en Lomagne: les significations de l'identité». *Revue géographique des Pyrenées et du Sud-Ouest*, vol. 57, núm. 1, p. 103-112. París: CNRS.
- RIEU, A. (1986) «Agricultrices et professionnalisation: une enquête en Midi-Pyrénées». *Revue géographique des Pyrenées et du Sud-Ouest*, vol. 57, núm. 1, p. 89-101. París: CNRS.

Annex. Classificació dels articles.

N. Revista	Autor	País tractat	Tema	Paraules clau	Codi
1 <i>Acta Géographica</i>	Coutras, J. (França)	General	Teòric Espai urbà Segregació Utilització Pràctiques individuals	Espai públic Utilització de l'espai públic Repartició igualitària de l'espai Segregació espacial	1
2 <i>Annales de Géographie</i>	Fagnani, J. (França)	Aglomeració París	Distribució espacial (vegeu núm. 16) Categories socioprofessionals Accés al treball	Actives Aglomeració París Equipaments col·lectius Dones Localització residencial Tipus de vida Estatus matrimonial	6
3 <i>B. du Centre d'Études Regionales et d'Amenagement</i>	Lesachey, S. (França)	França Normandia (Puy d'Auge)	Relacions Home dona a l'explotació agrària (Simple i sense fonament teòrics-divulgació)	Explotació agrícola Normandia Treball femení a l'explotació	7
4 <i>B. du Centre d'Études Regionales et d'Amenagement</i>	"	França Cherbourg Nord-Cotentin Basse-Normandie	Treball industrial Reestructuració i crisi Treball femení (Econòmic no gènere)	Treball local Treball femení	5
5 <i>Bull. Assoc. Géogr. França.</i>	Dumont, G.F. (França)	Mundial	Treball i dona Evolució mundial Nord-Sud (Descriptiu-econòmic no gènere)	Treball Dona Desenvolupament	5
6 <i>Bull. Société Languedocienne de Géographie</i>	Richez, J. (França)	Tunísia (Mahdia)	Habitatge i dona Arquitectura local (Descripció de relacions socials i actituds d'aquests pobles. No gènere directament)	Rol de l'habitatge social Rol de la dona a casa com a únic rol social Funcionaments socials	4
7 <i>Québec</i>	Risi (Canadà)	Canadà	Teòric	Feminisme Geografia	1
9 <i>Québec</i>	Pelletier (Canadà)	Llengua francesa i anglesa	Bibliografia	Dona i medi ambient Geografia i feminisme	2
10 <i>Québec</i>	Buñuel (Espanya)	General Espanya	Ús de l'espai per part de les dones	Llenguatge Espais urbans exteriors/ interiors Segregació sexual Migracions i mobilitat espacial	3

* Article de temàtica rural que se centra en l'estudi de cas d'una regió o zona determinada.

Codis de temes:

1. Teoria/gènere.

2. Bibliogràfic.

3. Utilització de l'espai per part de les dones.

4. Regional. Estudis de cas.

5. Treball. Mercat laboral. Grau d'inserció de la dona en el mercat de treball.

6. Urbana. Segregació espacial. Localització urbana. Xarxes de sociabilitat femenina.

7. Rural. Societat rural. Explotació familiar. Rol de la dona com a agricultora.

Annex (continuació).

N. Revista	Autor	País tractat	Tema	Paraules clau	Codi
11 <i>Québec</i>	Gilbert (EUA)	General	Teòric	Geografia feminista Ciència Teorització per contrarestar la masculinitat de la ciència	1
12 <i>Québec</i>	Mackenzie, F. (Canadà)	Kenya	Capacitat de les dones per establir xarxes	Dones i Tercer Món Organització pagesa Sexe Regió rural	7*
13 <i>Québec</i>	Carneiro, M.J. Lavinas, L. (Brasil)	Brasil	Accés a la terra Participació de les dones Parer reivindicatiu dins l'organització dels campaments Estatus de la dona agricultora	Dones Reforma agrària Mobilització camperola Brasil	7*
14 <i>Québec</i>	Mackenzie (Canadà)	Canadà Colòmbia britànica	Crisi econòmica Desen. alternatiu Guarderies, artesanat	Partenariat Treball domicili Vies econòmiques alternatives	7*
15 <i>Québec</i>	Balley, Ch. (França)	França	Dones i inserció laboral No gènere	Dones Treball Comportament Regió Temps quotidià	5
16 <i>Québec</i>	Fagnani, J. (França)	França	Distribució espacial urbana i influència en l'activitat femenina Vida urbana Vida en perifèria	Activitat professional Treball femení Equipaments col·lectius Fecunditat Mares Organització espacial Regió/Ile-de-France Qualitat de vida Estratègies individuals Segregació demogràfica i social	3
17 <i>Québec</i>	Gilbert, A. (Califòrnia) Rose, D. (Canadà)	General	Teòric Estat de la qüestió	Situació de la geografia femenina Aportacions a la geografia Feminisme francès	1
18 <i>Québec</i>	Coutras, J. (França)	França	Històric Relacions entre l'espai i comportaments socials Teòric	Ciutat Espai públic Sexe Dones Espai social Espai ideològic Pràctiques urbanes Comportament espacial	6

* Article de temàtica rural que se centra en l'estudi de cas d'una regió o zona determinada.

Codis de temes:

1. Teoria/gènere.

2. Bibliogràfic.

3. Utilització de l'espai per part de les dones.

4. Regional. Estudis de cas.

5. Treball. Mercat laboral. Grau d'inserció de la dona en el mercat de treball.

6. Urbana. Segregació espacial. Localització urbana. Xarxes de sociabilitat femenina.

7. Rural. Societat rural. Explotació familiar. Rol de la dona com a agricultora.

Annex (continuació).

N. Revista	Autor	País tractat	Tema	Paraules clau	Codi
19 <i>Québec</i>	Fortin, A. (Quebec)	Quebec (ville)	Localització urbana Xarxes de sociabilitat femenina	Intercanvis Família Dones Relacions familiars Xarxa Sociabilitat/solidaritat Ciutat de Quebec Veïnatge	6
20 <i>Québec</i>	Pelletier, L. (Quebec)	General	Espai Relacions home/dona Teòric	Espais feminitzats Relacions patriarcales de sexe Relacions de sexe Producció familiar	3
21 <i>Québec</i>	Seguin, A.M. Villeneuve, P. (Quebec)	Quebec (ville)	Dones Esfera privada Treball Llars/família Lluïtes urbanes Monte-Ville de Quebec		6
22 <i>Québec</i>	Rose, D. (Quebec)	Montreal	Geografia marxista i urbana Geografia feminista Dones Reestructuració del treball Nova classe mitjana Divisió sexual del treball Reproducció Gentrificació		5
23 <i>Québec</i>	Risi (Canadà)	General	Reflexió sobre el caràcter androcèntric dels conceptes utilitzats en geografia	Home com a subjecte de la geografia Visió crítica des de la dona Llenguatge masclista/sexista Codeterminació dels dos estils «home/dona»	1
24 <i>Québec</i>	Andrew Dion Jacques	Canadà Outaouais Ontario Regional	Contactes entre les dues comunitats i els grups de dones	Grups de dones Xarxes culturals Otawencs Fenomen regional Identitat regional	4
25 <i>Québec</i>	Villeneuve	Canadà Montreal	Teòric	Jerarquies/mercat/ barris centrals/ perifèries/relacions home-dona/ polarització social/patriarcat/ partenariat	1
26 <i>Québec</i>	Garcia Ramon Segui (Espanya)	Espanya	Estat de la qüestió Geografia i gènere a Espanya	Geografia/gènere/Espanya Contribucions conceptuals Dones i explotació agrària	1

Annex (continuació).

N. Revista	Autor	País tractat	Tema	Paraules clau	Codi
28 <i>Espace, Population, Sociétés</i>	Sztokman, N. (França)	França (Aglomeració)	Econòmic Dades estadístiques No gènere	Treball Dona Activitat femenina	5
29 <i>Espace, Population, Sociétés</i>	Ferreol, G. (França)	França	Econòmic Treball No gènere	Inserció professional Mà d'obra femenina Teoria de la regulació Estructura familiar Sistema de producció	5
30 <i>Espace, Population, Sociétés</i>	Coutras, J. Fagnani, J. (França)	General	Estat de la qüestió		1
31 <i>Espace, Population, Sociétés</i>	Hanson, S. Pratt, G. (Canadà)	USA Massachussets (ciutat) 1980	Segregació sexual del treball Diferències socio-professionals entre sexe Implicacions d'heterogeneïtat Polítiques urbanes	USA Sexes Classes socials Reproducció social Estructures residencials	6
32 <i>Espace, Population, Sociétés</i>	Congdon, P. (Regne Unit)	Regne Unit (Londres)	Estudi general de la segregació femenina a Londres Discriminació femenina Segregació social	Regne Unit Londres Sexes Estructura social Mercat de treball Segmentació Desigualtat Llars Demografia	6
33 <i>Espace, Population, Sociétés</i>	Díaz Muñoz, A. Rodríguez, J. (Espanya)	Espanya (Madrid)	Variació espacial de diferents taxes segons el sexe	Diferències segons el sexe Taxa d'activitat Mercat local del treball	5
34 <i>Espace, Population, Sociétés</i>	Chocoin, N. Rose, D. (Quebec)	Montreal	Reestructuració econòmica Divisió sexual del treball Repartició espacial del treball Econòmic	Bipolarització Lloc de residència Lloc de treball Grups professionals	5
35 <i>Espace, Population, Sociétés</i>	Rosenbloom, S. (USA)	EUA (Texas)	Utilització diferenciada, segons el sexe, del transport en els desplaçaments treball-domicili	Comportaments de mobilitat Determinants dels viatges entre domicili i treball dels homes i de les dones.	3

* Article de temàtica rural que se centra en l'estudi de cas d'una regió o zona determinada.

Codis de temes:

1. Teoria/gènere.

2. Bibliogràfic.

3. Utilització de l'espai per part de les dones.

4. Regional. Estudis de cas.

5. Treball. Mercat laboral. Grau d'inserció de la dona en el mercat de treball.

6. Urbana. Segregació espacial. Localització urbana. Xarxes de sociabilitat femenina.

7. Rural. Societat rural. Explotació familiar. Rol de la dona com a agricultora.

Annex (continuació).

N. Revista	Autor	País tractat	Tema	Paraules clau	Codi
36 <i>Espace, Population, Sociétés</i>	Garcia Ramon, M.D. (Espanya)	Espanya (zones agrícoles)	Rol d'homes i dones en el sector agrari	Ajut familiar Estadístiques agrícoles Treball de les dones Activitat agrícola	7
37 <i>Espace, Population, Sociétés</i>	Cohen, Y. (Canadà)	Quebec	Explotacions agrícoles Cercle d'agricultors No gènere	Agricultors-ramaders Família Associació agrícola Conservadorisme	7
38 <i>Espace, Population, Sociétés</i>	Andan, O. Raux, Ch. (França)	França	Utilització de l'espai a la llar	Utilització de l'espai Diferències de sexe Càrregues familiars Estatut matrimonial Situació laboral de la dona	3
39 <i>Espace, Population, Sociétés</i>	Coutras, J.				3
40 <i>Espace, Population, Sociétés</i>	Pinçon, M. Pinçon-Charlot, M. (França)				3
41					1
42 <i>Espaces et Sociétés</i>	Guillot, C. Neyrand, G. (França) Aix	General (Ex. França)	La presa de l'espai	Dones i espai públic Dones i espai privat Relacions home/dona Utilització de l'espai lúdic	3
43 <i>Géographie Sociale</i>	Coutras, J. (França)	França (París)	Dones/accès a la propietat Família Espai periurbà Modificacions de la vida quotidiana Relacions dona i medi ambient Qualitat de vida		3
44 <i>Norois</i>	Pihet, Chr. (França)	França (Maire-et-Loire)	Treball femení Relació entre la feminització del treball i la dimensió de les ciutats Predomini del sector terciari (Molt econòmic)	Sectors de treball femení Grans ciutats Atur Feble formació	5
45 <i>Norois</i>	Delamarre, A. Calmes, R. (França)	França	Regional Econòmic Models No gènere	Geografia de la població Població activa	5

Annex (continuació).

N. Revista	Autor	País tractat	Tema	Paraules clau	Codi
46 <i>Noroi</i>	Hardill, I. Green, A. (Regne Unit)	Regne Unit	Actituds de les dones davant la seva reinserció Treball	Treball femení Estratègies femenines Diferències socioeconòmiques Manca d'infraestructura (guarderies) Segregació del mercat de treball Igualtat d'oportunitats	5
47 <i>R. Géographie des Pyrénées et du Sud-Ouest</i>	Rieu, A. (França)	Midi-Pyrénées (França)	Professionalització del treball d'agricultora	Espai rural Explotació familiar Rol de la dona agricultora Experiència de vida quotidiana Canvis socials Família Desenvolupament	7
48 <i>R. Géographie des Pyrénées et du Sud-Ouest</i>	Massou, F. Roux, P. (França)	Lomagne (França)	Cogestió de les explotacions Rol de les dones a les explotacions	Societat rural Família Treball Dones agricultores Cogestores	7

* Article de temàtica rural que se centra en l'estudi de cas d'una regió o zona determinada.

Codis de temes:

1. Teoria/gènere.

2. Bibliogràfic.

4. Regional. Estudis de cas.

5. Treball. Mercat laboral. Grau d'inserció de la dona en el mercat de treball.

6. Urbana. Segregació espacial. Localització urbana. Xarxes de sociabilitat femenina.